

аз

аналітичні
записки

2014

квітень

Світлана
КОНОНЧУК

Президентські вибори 2014 року в Україні як етап легітимації влади у постреволюційний період

Президентські
вибори

аз

Фонд «Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва»

Світлана КОНОНЧУК
керівник програми
демократизації політичних
інститутів УНЦПД

Президентські вибори 2014 року в Україні як етап легітимації влади у постреволюційний період

Доволі поширеною останнім часом є теза про нелегітимний характер влади в Україні. Вона формується політичним керівництвом Росії і пронизує усе середовище політичних експертів та ЗМІ, близьких до Кремля. Відсутністю легітимної влади в Україні російський політичний істеблішмент обґрунтовує відсутність політичного діалогу, потреба в якому існує і завжди існуватиме в силу розташування країн та неминучості економічних, культурних, туристичних, міжособистісних й інших відносин між Україною та Росією різного рівня та обсягу.

Одну із перших заяв такого роду зробив прем'єр-міністр Росії Д. Медведєв 24 лютого 2014 року: «Строго кажучи, сьогодні там (в Україні – Авт.) спілкуватися ні з ким. Легітимність низки органів влади, які там функціонують, викликає великі сумніви»¹.

«Легітимної виконавчої влади в Україні досі немає. Розмовляти ні з ким»², — відтворив позицію Кремля президент Росії В. Путін

18 березня 2014 року у виступі, покликано-му обґрунтувати анексію його країною української території, що становила Автономну Республіку Крим. Уточнення стосувалося саме виконавчої влади й мало на увазі, перш за все, уряд.

У цьому контексті згадуються не такі вже й далекі події з відсторонення від влади Звіада Гамсахурдіа в Грузії у 1992 році, Абульфаза Ельчибея в Азербайджані у 1993 році, Аскара Акаєва, а невдовзі — Курманбека Бакієва у Киргизії в 2005 році. Тоді Росія не ставила під сумнів легітимність цих процесів, адже до влади приходили політики, лояльні до Кремля. В Україні переважала, а після революційних подій зими 2014 року ще більше посилилась орієнтованість на інтеграцію з ЄС³, а сама революція одним із своїх витоків мала накопичене невдоволення нерезультативністю євроінтеграційного поступу України⁴.

Постає низка питань — чи справді чинна

влада в Україні нелегітимна? Чи легітимними були дії парламенту за відсутності глави держави і невідомості про його місцеперебування? Що стало причиною цієї відсутності? Який інакший спосіб врегулювання питання про владу міг мати місце у поточній політичній ситуації, спричиненій революційними подіями?

Поза надзвичайно важливим (але не тут і зараз) завданням оцінити характер революції, її формування, силу, зміст та історичну потенцію, ми дозволимо собі вживати цей термін, спираючись на підходи Ш. Ейзенштадта⁵, маючи на увазі насамперед те, що події зими 2013–2014 років здатні закласти нову традицію політичної дії.

У цій статті ми звертаємося до проблеми, яку можна сформулювати як проблема відновлення цілісності та повноти державної влади, зруйнованої внаслідок народного повстання. Розуміючи, що її висвітлення та обґрунтування потребує значно глибших розвідок і більш якісним чином можливе у

ширшій ретроспективі, ми, поза тим, вважаємо за потрібне окреслити її й аргументувати розв'язання.

Наша гіпотеза полягає в тому, що революційна природа усунення від влади керівника держави знімає (усуває) питання про тяглість виконання ним цих обов'язків і що поновлення функціонування системи влади відбувається через вибори як демократичний механізм набуття владних повноважень.

¹ Медведєв усомнився в легітимності властей України. Повідомлення від 24 лютого 2014 року. Доступно за посиланням: <http://www.interfax.ru/russia/360727>

² Обращение Президента Российской Федерации. 18 березня 2014 року. Доступно за посиланням: <http://www.kremlin.ru/news/20603>

³ За останніми опитуваннями громадської думки, проведеними в Україні на замовлення Міжнародного республіканського інституту у березні 2014 року, 53% опитаних висловилися за вступ України до ЄС, 28% — проти. Інформація про результати опитування доступна за посиланням: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/5/7021480/>

⁴ 53,3% опитаних учасників виступів на київському Майдані у період 7–8 грудня 2013 року вказали на відмову В. Януковича підписати Угоду про асоціацію з ЄС на вільноському саміті ЄС як один із мотивів протесту. Цей мотив став другим за важливістю після мотиву жорстокого побиття демонстрантів у ніч на 30 листопада 2013 року (що становив 70%). Детальніше

про опитування Фонду «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва» спільно з Київським міжнародним інститутом соціології «Майдан-2013: хто стоїть, чому і навіщо?» див.: <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2013-year/mogiorjghoeoj.htm>

⁵ Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций. М., Аспект Пресс. — 1999 г. — 416 с.

Теза 1. Жодна влада в Україні — не-легітимна. Бо ж «легітимно обраним» і «не-легально усунутим» президентом України залишається Віктор Янукович. Так, наприклад, російський політик Валентина Матвієнко стверджує, що тільки в разі проведення ім-пичменту можна було би вважати, що В. Януковича відсторонено від влади відповідно до Конституції України⁶. Все інше слід тлумачити як «неконституційні дії», «переворот».

Такої самої думки, природно, дотримується В. Янукович. «І надалі вважаю себе законним главою української держави, обраним на основі вільного волевиявлення українських громадян»⁷, — проголосив він, перебуваючи за межами країни, 28 лютого 2014 року.

Намагання вирішити цю дилему в легалістській площині (якщо вважати такі намагання щирими) безперспективне. Віктора Януковича було відсторонено від влади під час тривалої жертвовної народної революції, і він покинув країну саме через неї, усвідомлюючи, що через свої власні попередні дії на жодному клаптику території держави не перебуватиме у прихистку. Янукович став уособленням авторитарного режиму, який відчайдушно намагався консолідуватися⁸, тоді як сила протистояння йому була надпотужною.

Революцію загалом слід розглядати як вираження неспроможності розв'язати соціально-політичний конфлікт у рамках зада-ної легалістської конструкції, яка, з одного

боку, ігнорується, а з іншого — невивершена у своїх процедурах. Відомо, що закону, який дозволив би реалізувати ім-пичмент, в Україні немає. Жоден із попередників В. Януковича на посаді глави держави не підтримував ідеї розробити й ухвалити такий закон, вбачаючи у ньому зброю насамперед проти себе. Навіть якби схожий закон існував, навряд чи він міг бути реалізований представниками суддівської влади, що становила клієнтелу В. Януковича. Навряд чи якась із наявних на-тоді сил могла відвернути революційне від-сторонення В. Януковича. Застосування сили з боку влади могло лише перевести опір в інші форми, але мало би тяжкі наслідки для самого В. Януковича.

Чи має право народ на повстання — пи-тання на сьогодні схоластичне. Питання, по-долане в дискусіях і практиці кінця XVI — по-чатку XVII століття. Питання, що передувало розробці доктрин природного права на осно-ві розвитку вчень про природу людини у по-передній період. У політичному вимірі воно закріплено в документах, зокрема, Загаль-ній декларації прав людини від 1948 року, ухваленій ООН, де називається як «останній засіб» проти тиранії та гніту, який виникає внаслідок того, що права людини не охоро-няються законом⁹.

Отже, Янукович як президент країни втра-тив легітимність внаслідок народного по-встання. Воно не потребує обґрунтування. Воно допускає вже тільки пояснення — чому відбулося, чим спричинене, які сили були його

сідання Верховної Ради 16 січня 2014 року: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5145.html>. Закони, що мали на меті утих права на свободу вираження думки, пересування, мітингів, криміналізацію цих дій, призвели навпаки до єднання протестувальників і радикалізації протесту.

⁹ Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголо-шена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Доступна за посиланням: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

провідниками, які його найближчі і відділені наслідки, зокрема, політичні.

Теза 2. Владу в Україні захопили. Варі-анти, хто саме — «бандерівці», «фашисти» — у цьому контексті не так важливі. Важливо, чи влада «захоплена».

Владу продовжив реалізовувати парла-мент, в якому відбулися формальні зміни. Їх недостатньо для того, щоб парламентська більшість була консолідованою, але ці змі-ни так само є продуктом революційних подій.

21 лютого 2014 року парламент підтри-мав Конституцію в редакції від 2004 року, яка й набула чинності. Це ознаменувало ви-конання першого пункту Угоди, підписаної того ж дня В. Януковичем і представниками парламентської опозиції у присутності міні-стрів країн-членів ЄС¹⁰. Цей крок мав на меті скоротити обсяг повноважень В. Януковича як президента¹¹.

Відповідно до другого і третього пунк-тів угоди, до вересня мала бути завершена «конституційна реформа, що врівноважува-тиме повноваження президента, уряду та парламенту», а «президентські вибори будуть проведені одразу після прийняття нової Кон-ституції України, але не пізніше грудня 2014 року»¹².

Між тим, на цей час глава держави вже не виконував своїх повноважень, а місце його перебування було невідомим для широко-

го загалу. Обійдемо увагою питання, кому воно було відоме. Зараз можна констатувати факт, що в період з 21 по 28 лютого, доки В. Янукович не з'явився у російському Ростові із заявою, що він «живий», офіційної інфор-мації про нього із жодного джерела не над-ходило.

Вже 23 лютого 2014 року почався «парад викриттів» — колишні найближчі соратни-ки (клієнти) В. Януковича, високопоставлені українські політики Олександр Єфремов, Бо-рис Колесніков, Юрій Бойко відмежувалися від відповідальності за політику В. Януко-вича, що призвела до узурпації влади, при-душення свобод і, зрештою, загибелі більше сотні людей. Стало очевидно, що верхівка Партії регіонів і оточення В. Януковича не розглядають можливостей його повернення та здійснення ним повноважень президента. На той час В. Януковича було оголошено в міжнародний розшук.

Попередній склад Кабінету під керівни-цтвом М. Азарова пішов у відставку 28 січ-ня, а впродовж лютого переважна частина урядовців облишила виконання повнова-жень і навіть покинула столицю. 28 лютого Генпрокуратура оголосила список осіб, підоз-рюваних у причетності до масових вбивств активістів у центрі Києва в період з 18 по 22 лютого. Серед них — частина колишніх урядовців: керівник МВС В. Захарченко і мі-ністр юстиції О. Лукаш, а також керівник СБУ О. Якименко; генпрокурор В. Пшонка; глава Адміністрації президента А. Клюєв та інші¹³.

Тож, за таких обставин Верховна Рада опинилася перед необхідністю включитися

⁶ В. Матвієнко: Янукович остається легітимним президен-том України. Повідомленні від 28 лютого 2014 року. Доступно за посиланням: <http://www.aif.ru/euromaidan/uanews/1113941>

⁷ Прес-конференція В. Януковича. Он-лайн трансляція. 28 лютого 2014 року. Доступно за посиланням: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?preskonferentsiya_viktora_yanukovicha_u_rosiyi_translyatsiya&objectId=1303608

⁸ Зокрема, це виразилося в безпрецедентному за змістом і способі ухвалення законів 16 січня 2014 року, коли 10 за-конів були внесені безпосередньо в сесійний зал, всі проголо-совані однаково 235-ма голосами пропрезидентської більшості за менш, ніж по хвилині на кожен. Див. Стенограма 46-го за-

¹⁰ Угоду між Президентом України В. Януковичем і лідера-ми парламентських фракцій опозиції «Свободи» О. Тягнибоком, УДАРУ В. Кличком і «Батьківщини» А. Яценюком засвідчили Федеральний міністр закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнма-ером, Міністр закордонних справ Республіки Польща Р. Сікор-ський і керівник департаменту континентальної Європи МЗС Французької Республіки Е. Фурн'є. Її текст доступний на сайті «Української правди» за посиланням <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/21/7015533/>.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Наливайченко: На чолі вбивств на Майдані в СБУ діяла злочинна група на чолі з Якименком. Матеріали прес-конференції 3 березня 2014 року. Доступно за посиланням: http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?pid_chas_vbivstv_na_maydani_v_sbu_diyala_zlochinnna_grupa_na_choli_z_yakimenkom_nalivaychenko&objectId=428790

Президентські вибори 2014 року в Україні як етап легітимації влади у постреволюційний період

2014

квітень

Президентські
вибори

у процес формування виконавчої влади, аби забезпечити життєдіяльність країни. У ситуації відсутності президента частина його повноважень покладається на голову Верховної Ради України.

Парламент у рамках конституційних меж і політично можливого сформував виконавчу владу, призначивши склад уряду і виконувачів обов'язки посадових осіб, подання щодо призначення яких має бути внесено президентом країни (міністра оборони і міністра закордонних справ).

Єдина дилема полягає у тому, що відповідно до пункту 12 статті 85 Конституції подання кандидатури на пост прем'єр-міністра за пропозицією коаліції депутатських фракцій повинен робити президент, а не в.о. президента, тоді як Арсеній Яценюк перебуває у статусі прем'єр-міністра, а не в.о. прем'єр-міністра. Крім того, саме прем'єр-міністр, а не в.о. прем'єр-міністра, наділений повноваженням вносити до Верховної Ради кандидатури на посади міністрів. А це було зроблено в.о. керівника уряду.

Водночас, стаття 112 Конституції, яка регулює обсяг повноважень в.о. президента і містить перелік винятків, коли він не може взяти їх на себе, не обмежує його у можливості зробити подання на посаду прем'єр-міністра. Тому зроблене в.о. президента подання кандидатури для призначення її парламентом на пост прем'єр-міністра навряд чи слід розглядати як порушення Конституції. Для уточнення цієї функції доцільно привести узвзаємну відповідність положень статей 106 і 112 Конституції, і зробити це можна в процесі підготовки закону для внесення змін до Конституції, розпочатої у березні 2014 року¹⁴.

Хоча Кабінет міністрів складає повноваження перед новообраною Верховною Радою, а не президентом, скоріше за все, після

приведення до присяги нового глави держави будуть здійснені політичні кроки для дотримання букви Конституції у частині формування повноважного уряду.

Теза 3. Вибори Президента нелегітимні. Вибори президента, як видно, покликані відіграти етапну роль у процесі відновлення функціонування повноцінної системи державної влади.

Позачергові вибори Президента призначено на 25 травня, й ця дата вповні відповідає вимогам статті 103 чинної Конституції, що передбачає проведення таких виборів президента у разі дострокового припинення повноважень¹⁵. Отже, у цьому аспекті парламент, який не припиняв своєї роботи після втечі В. Януковича й констатував «самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень»¹⁶, залишався повноважним, ухвалив рішення відповідно до Конституції.

До того ж парламент зробив низку дуже важливих кроків для демократизації виборчого процесу. 13 березня 2014 року до Закону «Про вибори Президента України» було внесено зміни, якими відновлювалося право балотуватися особам, які зазнали кримінального переслідування і тим самим обсяг законодавчого регулювання виборчого пра-

¹⁴ Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України. Постанова ВРУ від 4 березня 2014 року. Доступно за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/849-18>

¹⁵ Конституція України. Останні зміни від 21 лютого 2014 року. Доступно за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1390054116806201>

¹⁶ Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України. Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 року. Доступно за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/757-18>

ва приведено у відповідність до конституційного положення в частині вимог до кандидата на пост президента України. Ця зміна дозволила претендувати на цей пост лідеру «Батьківщини» Ю. Тимошенко, котра з 2011 року перебувала в ув'язненні, й кримінальну справу проти якої було оцінено як застосування «вибіркового правосуддя».

Уточнено поняття «місце проживання»: особа вважається такою, що проживає в Україні, якщо її місце проживання зареєстроване відповідно до профільного закону. Така поправка відкрила можливості балотуватися керівнику УДАРу В. Кличку, який свого часу планував виступити у президентських перегонах.

Відновлено можливість голосувати у місці перебування виборця за посвідченням про тимчасову зміну місця голосування. Посилено вимоги щодо дотримання таємниці голосування, заборонено відео- та фотофіксацію заповненого бюлетеня, у тому числі, самим виборцем. Усунуто можливість голосування «проти всіх». Громадські організації отримують статус офіційних спостерігачів, як цього досягнуто на парламентських виборах¹⁷.

Немає сумніву, що ці законодавчі зміни не були би можливими в разі, якби країною керував В. Янукович. Діяльність держави у сфері демократії у період 2010 — початку 2014 років була, м'яко кажучи, недостатньою. Вихолощування виборчих і референдних процедур, відсутність щирого діалогу, формальне слідування рекомендаціям міжнародних організацій, а також перегляд конституційних основ стримувань і противаг у системі влади, були покликані створити фасад для фактичної узурпації влади на користь В. Януковича. Поле можливостей для політичної кон-

¹⁷ Закон «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 року з останніми змінами від 13 березня 2014 року. Доступно за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/474-14>

курентії штучним чином звужувалося, що дозволяло владній команді подовжити своє політичне панування. Саме автократичний характер режиму В. Януковича дав поштовх революційним змінам, що не тільки призвели до краху його політичної команди, але й поставили питання про кризу держави¹⁸.

Таким чином, на сьогодні дискусія про легітимність В. Януковича як президента України може виникати тільки в сфері відстороненого від реалій теоретизування в горизонті легалістського підходу. Говорити про нелегітимний характер влади в Україні в силу її поділу та тяглість дії недостатньо підстав. Радше мова має йти про відновлення повноти і цілісності державної влади, перерваної під час революції. Етапом цього мають стати позачергові президентські вибори, внаслідок чого всі органи держави, функціонування яких залежить від участі в цьому процесі очільника держави, зможуть повноцінно діяти. Цей механізм у разі забезпечення вільних і чесних виборів є цілком демократичним і єдино прийнятним.

Однак відкритим залишається не менш важливе питання про те, наскільки характер політичних перетворень, які прийдуть за виборами, буде продовженням революції і вираженням некримінально-неолігархічного розвитку країни, потреба чого заявлена Майданом. Зрив виборів 25 травня, з огляду на ці цілі, означатиме, скоріше, протидію політичній стабілізації в Україні.

¹⁸ Наприклад, 70% опитаних нами у період 12–17 грудня 2013 року експертів зазначають, що причиною суспільно-політичного конфлікту, що загострився у грудні 2013 року, слід вважати надмірну концентрацію влади в руках В. Януковича, 81% наголошують на неправовому і недемократичному характері держави, створеної за 22 роки. Див.: Політичні ризики і політична стабільність в Україні. Випуск 11 від 17 лютого 2014 року «Суспільно політична криза». Доступно за посиланням: http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/Political_risks11_Jan2014u.pdf

Президентські вибори

Інформаційно-аналітичне видання
«Аналітичні записки»

Тема:

«Президентські вибори 2014 року в Україні
як етап легітимації влади у постреволюційний період»

Видання здійснено в рамках проекту «Громадський соціологічний Консорціум» за фінансової підтримки Європейського Союзу, програми Matra Посольства Королівства Нідерландів, Міжнародного Фонду «Відродження», а також у рамках проекту «Стимулювання діалогу щодо транзитних процесів» за фінансування Національного фонду підтримки демократії США.

Автор: Світлана КОНОНЧУК,
керівник програми демократизації політичних
інститутів УНЦПД

Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва»
Для листів: а/с В-271, м. Київ, 01001, Україна
Телефон: (380 44) 581-3317
E-mail: dif@dif.org.ua
<http://www.dif.org.ua>

При передруку або частковому використанні матеріалів посилання на Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» обов'язкове.

© Благодійний фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2014

Поліграфічні послуги: ФОП І.П.Артюшенко
Адреса друкарні:
Вул. Виборзька, 84 м.Київ, Україна
+380 442277817; +380503588088
Формат 84x104/16. Папір крейд.
Тираж 150 прим.

2014

квітень

Фонд «Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва»